

VERVANGINGSWAARDE EN BALANSPOLITIEK (I)

door J. de Jong.

Inleiding: De huidige constellatie van de economische verhoudingen noopt tot een spoedig herstel van het nationale productie-vermogen tot op ten minste het voor-oorlogsche niveau. Door de onmogelijkheid om in de verstreken jaren regelmatig de technisch en/of economisch versleten productiemiddelen te vervangen, is ook voor de ondernemingen, welke voor oorlogs-molestschade gespaard zijn gebleven, de noodzaak ontstaan op zoo kort mogelijken termijn dezen achterstand in de vervanging in te halen. Deze achterstand is nog vergroot, doordat gestreefd dient te worden naar het bereiken van de grootst mogelijke efficiency bij de vervaardiging van kwalitatief-hoogstaande producten; als gevolg hiervan is immers de economische slijtage van het aanwezige productie-apparaat nog vergroot. Voor zoover de vervanging thans mogelijk is, blijkt zij slechts te kunnen geschieden tegen prijzen, welke ver uitgaan boven de prijzen, waarop de afschrijving van de te vervangen productie-capaciteit gebaseerd is geweest. Maakt men een begrooting, waarin de omvang van de bestaande vervangingsverplichting op basis van het huidig prijsniveau wordt becijferd, dan blijkt het voor deze vervanging vereischte vermogen verre het vermogen te overtreffen, dat vrij is gekomen uit de in het verleden toegepaste afschrijvingen; wil men thans het bedrijf qua productiecapaciteit weer terugbrengen tot op het voor-oorlogsch niveau, dan moet daartoe, hetzij in den vorm van een emissie dan wel in den vorm van leeningen, nieuw vermogen worden aangetrokken.

De eigenaar van de onderneming constateert met verbazing, dat hij, ofschoon het bedrijf voor molestschade werd gespaard, thans ter verkrijging van de beschikking over een, de voor-oorlogsche evenarende productiecapaciteit, of wel een belangrijk bedrag aan nieuw vermogen moet fourneeren, dan wel, door het aantrekken van vermogen van derden, een deel van zijn zeggenschap moet prijsgeven. De kosten van de in het verleden opgeofferde productiecapaciteit blijken te laag gecalculeerd te zijn; de intrinsieke waarde van het oorspronkelijk geïnvesteerde vermogen blijkt te zijn aangetast en thans komt naar voren, dat de in het verleden becijferde winsten een gedeelte van dit oorspronkelijk stamvermogen hebben omvat.

Het onderkennen van de oorzaak van deze intrinsieke vermogensintering is niet moeilijk: de onmogelijkheid van regelmatige vervanging, gepaard gaande met een stijging van het prijsniveau. In de practijk blijkt echter het tot uitdrukking brengen van den invloed dezer factoren door een niet-toereikend inzicht in het winstbegrip op moeilijkheden te stuiten. Dit artikel hoopt een bijdrage te geven tot verdieping van dit inzicht. De uiteenzetting is gebaseerd op de door *Limperg* op den grondslag van de vervangingswaarde-theorie opgebouwde balansleer.

Achtereenvolgens zullen worden besproken:

- A: Analyse van het winstbegrip; gevolgen met betrekking tot de opstelling van de jaarrekening;
- B; Practische uitwerking, in het bijzonder t.a.v. de duurzame productiemiddelen;
- C: Opmerkingen en conclusies, waartoe de analyse aanleiding geeft.

A. *Analyse van het winstbegrip; gevolgen met betrekking tot de opstelling van de jaarrekening.*

Als winst dient dat gedeelte van het uit het productieproces voortvloeiende vermogen tot uitdrukking te worden gebracht, dat rationeel voor vertering kan worden aangewend. Dit „verteerbaar inkomen” ontstaat uit den ruil van geproduceerde goederen en diensten; het is het in geld gemeten gunstig verschil tusschen de opbrengst en de offers bij den ruil en kan alleen ontstaan dóór den ruil; „geen vrucht zonder ruil”. De productie is slechts mogelijk ten koste van de opoffering van andere goederen en diensten; zij is slechts rationeel indien op het moment van den ruil de waarde van de geproduceerde goederen en diensten (de „opbrengstwaarde”) grooter is dan de waarde van de voor de productie opgeofferde goederen en diensten op datzelfde moment (de „vervangingswaarde”). Voortzetting van het bedrijf — de „continuïteit” — welke blijkens dit gunstige verschil rationeel is, legt aan het bedrijf de economische verplichting op, de voor de productie opgeofferde goederen en diensten te vervangen. Zoolang de ruil niet heeft plaats gehad is een gunstig verschil tusschen opbrengst- en vervangingswaarde niet als inkomen aan te merken en spreekt men van „niet-gerealiseerde winst”.

Van niet-gerealiseerde winst is ook sprake, als speculatief aangehouden voorraden in waarde stijgen; deze voorraden zijn echter voor de normale voortzetting van het bedrijf niet essentieel, zoodat de vervangingswaarde als waardenorm haar beteekenis verliest. Indien bij den ruil de opbrengstwaarde boven de aanschafwaarde blijkt te liggen, ontstaat een — speculatief — inkomen ter grootte van het verschil. Zoolang geen ruil heeft plaats gehad, is van een inkomen geen sprake.

Is vervanging van opgeofferde, voor de voortzetting van het bedrijf wél vereischte productiemiddelen op het moment van den ruil niet mogelijk, dan beïnvloeden prijsveranderingen van deze productiemiddelen de grootte van het voor vertering beschikbare inkomen: de in geld gemeten omvang van de vervangingsverplichting neemt door een stijging van den prijs toe; dit leidt tot een in mindering van het inkomen te brengen verlies. Blijkt op het moment van de nakoming der vervangingsverplichting de prijs ten opzichte van dien, welke gold op het moment van den ruil te zijn gedaald, dan ontstaat een — eveneens speculatief — inkomen.

Schommelingen in de waarde der aanwezige voorraden productiemiddelen — dit geldt dus ook de waarde van de resteerende, in de gebouwen en machines opgesloten productiecapaciteit — hebben nimmer het ontstaan van een verteerbaar inkomen ten gevolge: waardedaling leidt tot een onmiddellijk verlies; het offer bij den toekomstigen ruil wordt bepaald door een vervangingswaarde, welke lager ligt dan de aanschafwaarde. Een waardestijging leidt tot een toename van het in het productiemiddel geïnvesteerde vermogen, welke vermogenstoename als „schijnwinst” niet voc uitkering vatbaar is, doch gereserveerd dient te worden.

Op laatstgenoemden algemeenen regel bestaat slechts één uitzondering: de waardestijging van een productiemiddel, dat technisch niet onverbrekkelijk met de overige productiemiddelen is verbonden en dat zonder de diensten van andere productiemiddelen nieuwe goederen kan voortbrengen — bijv. een ter belegging van tijdelijk overvloedig vermogen aangenouden effect — leidt voor de betreffende huishouding, niet

echter maatschappelijk gezien, tot een verteerbaar inkomen, indien deze waardestijging alléén het betreffende activum geldt. Het inkomen kan door verkoop worden gerealiseerd, zonder teniet te worden gedaan door een waardestijging van het ter vervanging aangeschafte actief. Van dergelijke „technisch-economische zelfstandige productiemiddelen” vallen vervangings- en opbrengstwaarde samen; de waarde is gebaseerd op de contante waarde van de geraamde toekomstige praestaties.

Op de periodiek door de voortbestaande onderneming op te stellen „continuïteitsbalans” dienen de activa en passiva op zoodanige wijze te worden gewaardeerd, dat deze balans door vermogensvergelijking een winst naar voren doet komen, welke in grootte overeenkomt met het voor vertering beschikbare inkomen over de periode, waarop de jaarrekening, waar zij een deel van uitmaakt, betrekking heeft. Uit het bovenstaande vloeit voort, dat voor de waardeering van de activa en passiva steeds de vervangingswaarde dient te worden gekozen, met dien verstande, dat stijging van deze waarde ten opzichte van de aanschafwaarde van de activa resp. ten opzichte van de waarde, waartegen zij op de voorgaande balans zijn opgenomen, als niet verteerbare vermogensaanwas gereserveerd dient te worden. Speculatieve voorraden worden gewaardeerd tegen de aanschafwaarde, tenzij de vervangingswaarde lager ligt. Bij de vaststelling van den omvang der *passiva* dient rekening te worden gehouden met de vervangingsverplichting ten aanzien van nog niet vervangen, verbruikte of verkochte activa, die voor de regelmatige voortzetting van het bedrijf noodzakelijk zijn. Daartegenover worden de *activa* opgevoerd in den voor de normale bedrijfsvoering noodzakelijken omvang, dat wil, voor wat de duurzame productiemiddelen betreft, zeggen: in een omvang, alsof zij ten behoeve van het productieproces nog geen gedeelte van hun productieve capaciteit hadden afgestaan.

De uit de jaarrekening naar voren komende winst kan worden beïnvloed door opzettelijke wijziging aan te brengen in de waardeeringsnormen, die aan de opeenvolgende balansen ten grondslag liggen. Wordt de invloed van deze wijziging niet afzonderlijk tot uitdrukking gebracht, dan spreekt men van het voeren van een „balanspolitiek”. Stelt men de werkelijkheid te gunstig voor, dan ontstaan boekwinsten, welke dus voortvloeien uit opzettelijke, niet door de marktverhoudingen gedicteerde, wijzigingen in de waardeering. Indien de werkelijkheid minder gunstig wordt voorgesteld, dan bij een juiste waardeering het geval zou zijn, bijv. door te lage waardeering van de activa of door het te hoog waardeeren van verplichtingen, dan wordt de winst „gedrukt” en wordt een „conservatieve” balanspolitiek gevoerd.

B. Practische uitwerking, in het bijzonder ten aanzien van de duurzame productiemiddelen.

In het eerste gedeelte van dit artikel werd naar voren gebracht, dat de nakoming op basis van het huidig prijspeil van de in den oorlog in omvang toegenomen vervangingsverplichting, den ondernemer voor een vermogensbehoefte plaatst, welke niet uit de in bedrijf aanwezige middelen kan worden bestreden. Om de productiecapaciteit tot op het voor-oorlogsch niveau te herstellen is de ondernemer genoopt of wel uit eigen vermogen in die behoefte te voorzien, dan wel vermogen van derden aan te trekken. Den laatsten tijd wordt door velen de meening verkondigd, dat de oorspronkelijke eigenaren van de onderneming door een

vermogensaانvulling met vermogen van derden niet in een ongunstiger positie geraken dan zij, die thans uit eigen middelen een bedrijf van gelijken omvang stichten.

Uit de hierna volgende practische uitwerking van de in het eerste gedeelte van dit artikel weergegeven richtlijnen voor de balanswaardeering moge blijken, dat deze zienswijze wordt ingegeven door de „gulden = gulden-gedachte” en dat zij bij een doorvoering van het door anderen aanbevolen „denken - in - goederen” als onhoudbaar moet worden gequalificeerd.

Vooropgesteld zij:

Een vermogensaanwas kan voortvloeien uit:

- 1°. waardevermindering van de geldeenheid; de in geld uitgedrukte waarde van objecten, waarin het vermogen is belegd, stijgt. Een zoodanige aanwas kan dus niet ontstaan voor zoover het vermogen in den vorm van kas wordt aangehouden.
- 2°. onverteerd laten van inkomen. Inkomen is het in geld gemeten gunstig verschil tusschen de opbrengst en de offers bij den ruil; „geen vrucht zonder ruil”.

De eerstgenoemde vermogensaanwas vertegenwoordigt geen inkomen; hij kan worden vergeleken met een aanwas door schenking of legaat, doch wijkt anderzijds daarvan in zooverre zeer belangrijk af, dat een legaat de koopkracht van het in guldens toegenomen vermogen wel vergroot terwijl de vermogensaanwas als gevolg van de waardevermindering van het geld niet een grootere aanwijzing op het goederenfonds weerspiegelt.

Maatschappelijk ontstaat inkomen slechts door en uit de productie; de maatschappelijke ratio van de productie blijkt uit en door den ruil. Privaat-economisch kan naast inkomen uit den ruil speculatief inkomen ontstaan dat — eveneens uit privaat-economisch standpunt bezien — voor vertering in aanmerking kan komen.

Verondersteld wordt:

Ondernemer A exploiteert een autobus-dienst. De behoefte aan vervoerscapaciteit wordt door vijf bussen met elk 20 zitplaatsen gedekt. Hij heeft op 1 Januari 1940 vijf bussen gekocht à f 20.000,— per stuk. Door de hierna volgende veronderstellingen zijn de overige gegevens meer of minder gestyleerd; dit doet echter geen afbreuk aan het wezen van het onderhavige probleem. Zoo wordt bijv. verondersteld, dat van economische slijtage geen sprake is. Technisch zijn de bussen na vijf jaar versleten en hebben dan geen residuwaarde. Het verloop van den index der aanschaffingsprijzen voor identieke bussen, tevens aangevend de wijziging in de waarde van de geldeenheid, is als volgt:

Ult°. jaar :	1939	1940	1941	1942	1943	1944
Index :	100	100	110	150	140	160

De onderneming heeft geen andere kosten dan afschrijvingskosten. De opbrengsten in bovengenoemde jaren zijn in guldens:

1939	1940	1941	1942	1943	1944
22.000,—	22.000,—	24.200,—	33 000,—	30.800,—	35.200,—

De ondernemer kan zijn geheel versleten wagenpark eerst vervangen op 1 Januari 1945. Voórdien koopt hij uit de uit afschrijving vrijgekomen middelen geen nieuwen bus; aan de vervoerscapaciteit ervan be-

staat immers geen behoefte en bovendien is deze nieuwe bus, welke per jaar dezelfde prestatie levert als elk van de bussen in zijn bedrijf, naar zijn meening te duur; hij is verheugd, dat hij met zijn goedkoope bussen tegen lagere kosten diezelfde prestaties kan leveren. Hij calculeert dan ook de afschrijvingskosten op basis van de aanschaffingsprijzen en keert jaarlijks de winst uit.

In totaal keert hij uit f 45.200,—, doch op 1 Januari 1945 constateert hij, dat hij, om dezelfde vervoerscapaciteit te kunnen aanschaffen, nieuw vermogen moet investeren tot een bedrag van f 60.000,—. Ofschoon de intrinsieke koers van zijn aandelen 100 % is, is de kas, waarin het aandelenkapitaal op 31 December 1944 is belegd, slechts toereikend om drie nieuwe bussen te kopen. In de afgelopen jaren blijkt als „winst” een deel van het wagenpark te zijn uitgekeerd! Indien de als inkomen aangemerkte winst werd verteerd — de fiscus kreeg er in ieder geval een belangrijk gedeelte van(!) — en de ondernemer geen ander vermogen bezit, moet hij, die dacht over een vervoerscapaciteit van vijf bussen te kunnen beschikken, of volstaan met een capaciteit van drie bussen, dan wel door het aantrekken van vreemd vermogen een gedeelte van de zeggenschap in zijn bedrijf afstaan.

Ondernemer B heeft een identiek bedrijf. Hij stelt zijn balans op volgens de in het voorgaande geschetste waardeeringsnormen en keert over 1940 f 2.000,— en over 1941 f 200,— uit. Ook hij vervangt, alvorens de vijf jaren zijn verstreken, zijn bussen niet; de bussen in zijn bedrijf zijn wel ouder, doch qua prestatie-vermogen niet minder dan nieuwe. Op 31 December 1942 constateert hij tegenover een bedrijfswinst van f 3.000,— een verlies wegens in het verleden te laag gecalculeerde afschrijvingskosten van f 16.000,—. Hij keert dus geen winst uit. Op 31 December 1943 is, naast de bedrijfswinst van f 2.800,— een winst als gevolg van de waardestijging van het geld en het uitstellen van de vervanging ontstaan van f 6.000,—. Het saldo verlies van het voorgaande jaar wordt door deze winsten nog niet geheel gecompenseerd, zoodat ook over 1943 geen winstuitkeering geschiedt. De in 1944 opnieuw ingetreden waardedaling van het geld en het uitstel van de vervanging veroorzaken een nieuw verlies van f 16.000,—, voorstellende de vermogensafname als gevolg van de toename van den in geld gemeten omvang van de vervangingsverplichting, tegenover een exploitatiewinst van f 3.200,—. Laatstbedoeld verlies ad f 16.000,— komt in grootte overeen met de koopkrachtvermindering van het saldo van het niet in goederen geïnvesteerde vermogen: kas en vorderingen eenerzijds en de schulden anderzijds, i.c. $(16/14 - 14/14) [107.800 + 13.000 - (2.800 + 6.000)]$. Per saldo resulteert een verlies van f 17.000,—.

Opmerking: f 17.000,— minus uitgekeerde f 2.200,— is gelijk aan den teruggang van het bedrijfsvermogen van A ad f 60.000,— minus de door hem uitgekeerde „winst” ad f 45.200,—.

B kan op 1 Januari 1945 $4\frac{1}{2}$ bus kopen. Ook hij heeft een deel van zijn onderneming ingeboet, doch is zich bewust van de oorzaak van het verlies. Door het uitstellen van de vervanging is hij als ondernemer onderworpen geweest aan de goede en kwade kansen van het prijsrisico. Deze hebben hem een verlies van f 34.000,— en een winst van f 6.000,— bezorgd, welke een speculatief karakter hebben; een saldo verlies uit dezen hoofde kan derhalve niet als een onderdeel van de productiekosten worden aangemerkt. Deze verliezen en winsten dienen als afzonderlijke posten naast de bereikte bedrijfsresultaten in de jaarrekeningen naar

voren te komen, B heeft niet als inkomen verteed, wat slechts in schijn winst was en verkeert daardoor in een gunstiger positie dan A.

Ondernemer C heeft eveneens een identiek bedrijf. Op 1 Januari 1940 kocht hij echter niet vijf nieuwe bussen, doch nam een busonderneming over, waarin als activa vijf bussen, oud resp. 4, 3, 2 en 1 jaar alsmede een nieuwe bus. Hiervoor betaalde hij resp. f 4.000,—, f 8.000,—, f 12.000,—, f 16.000,— en f 20.000,—, in totaal f 60.000,—. Aan het einde van elk jaar is een bus versleten en wordt een nieuwe gekocht voor resp. f 20.000,—, f 22.000,—, f 30.000,—, f 28.000,— en f 32.000,—. Deze bedragen worden als vervangingskosten ingecalculeerd. Er ontstaat geen achterstand in de vervanging en de op basis van de vervangingskosten gecalculeerde winst blijkt geheel als verteerbaar inkomen te kunnen worden uitgekeerd.

Ondernemer C heeft ook op 1 Januari 1945 de beschikking over een vervoerscapaciteit van 100 zitplaatsen, belichaamd in vijf bussen van verschillende leeftijd. Deze bussen zijn te zien als vijf verschillende activa, waarop afschrijvingspercentages van 100 afdalend tot 20 toegepast moeten worden. Deze activa vormen tezamen voor C de voor de regelmatige voortzetting van het bedrijf noodzakelijke productiecapaciteit; de mutaties op de rekening „Reserve Prijsverschillen” komen overeen met de in geld uitgedrukte waardewijzigingen van deze vijf verschillende activa.

Materieel heeft de daling van de geldswaarde aan C geen nadeel gebracht. Hij is echter, ofschoon zijn aandelen intrinsiek 160 noteren — materieel evenmin rijker geworden en is dus te vergelijken met den bezitter van een stuk grond, dat op 1 Januari 1940 werd gekocht voor f 100.000,— en dat op 1 Januari 1945 f 160.000,— waard is. Objectief bezit deze man thans niet meer dan voorheen.

Ondernemer D begint op 1 Januari 1945 een nieuw bedrijf en koopt uit eigen middelen vijf bussen à f 160.000,—. Hij is dan als ondernemer in dezelfde materiele positie als die, waarin A op 1 Januari 1940 verkeerde. Wil A ondernemer D op 1 Januari 1945 evenaren, dan moet hij uit eigen middelen f 60.000,— fourneeren. (wordt vervolgd)

DE VERTRAAGDE AANPASSING DER FABRICAGEKOSTEN IN INDUSTRIEELE ONDERNEMINGEN

door Drs. J. van der Velden

De structuur der fabricagekosten.

Het ligt voor de hand, dat in industrieele ondernemingen de hoogte der kosten ten nauwste verband houdt met den omvang der productie. Afgezien van voorraadvorming, wordt de productie bepaald door den afzet, en uit den afzet vloeit de opbrengst voort. De winst is het resultaat van opbrengst minus kosten.

Daalt de productie, en dus de opbrengst, dan moeten ook de productie-kosten naar evenredigheid dalen, wil men dezelfde winst, uitgedrukt in procenten van den omzet, halen. Om een in absoluten zin gelijkblijvende winst te behalen, zouden de kosten zelfs meer dan evenredig moeten dalen. Dit vraagstuk van de handhaving der rentabiliteit van het geïnvesteerde kapitaal is thans niet aan de orde. Wij bepalen ons in deze beschouwing tot de aanpassing van de eigenlijke fabricagekosten aan den productie-omvang.